ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

ONTOLOGIYA LINGVISTIK MA'LUMOTLAR BAZASI SIFATIDA

Mamarajabov Abduvali Yuldosh o'g'li
TerDU O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ontologiya lingvistik ma'lumotlar bazasi sifatida qanday tuzilishi va ishlatilishi ko'rib chiqiladi. Lingvistik ontologiya til birliklari, leksik-semantik munosabatlar va terminologik tizimlarni strukturaviy tarzda tasvirlash imkonini beradi. Baza ilmiy tadqiqotlar, terminologik ishlanmalar va til o'rgatishda interaktiv resurs sifatida qo'llaniladi. Shu bilan birga, ontologiyaning elektron korpuslar bilan integratsiyasi va ma'lumotlarni qidirish, tahlil va vizualizatsiya qilish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Ushbu yondashuv lingvistik tadqiqotlarda terminologiyaning tizimli va samarali ishlatilishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: ontologiya, lingvistik ma'lumotlar bazasi, terminologiya, leksik birliklar, semantik munosabatlar, strukturalizatsiya, ilmiy tadqiqot, elektron korpus, integratsiya, tahlil, vizualizatsiya, interaktiv resurs, til o'rganish, lingvistik tadqiqot.

KIRISH

Lingvistik tadqiqotlarda ma'lumotlarni tizimlashtirish va ulardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda ontologiya lingvistik ma'lumotlar bazasi sifatida keng qo'llaniladi. Ontologik tizimlar til birliklarini, leksik-semantik munosabatlarni va terminologik tizimlarni strukturaviy tarzda ifodalaydi. Bu nafaqat ilmiy tadqiqotlar, balki pedagogik jarayonlar va terminologik ishlanmalarni ham qo'llab-quvvatlaydi. Lingvistik ma'lumotlar bazasi sifatida ontologiya terminlarni interaktiv tarzda qidirish, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, elektron korpuslar bilan integratsiya qilingan ontologik tizimlar terminologiyaning amaliy qo'llanilishini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu yondashuv ilmiy tadqiqotlarda terminlarni tizimli tarzda o'rganish va ularning semantik va kontekstual munosabatlarini aniqlash imkonini beradi.

Asosiy qism

Lingvistik tadqiqotlarda ma'lumotlarning tizimli va izchil shaklda saqlanishi hamda ishlatilishi ilmiy jarayonlarning sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Shu nuqtai nazardan, ontologiya lingvistik ma'lumotlar bazasi sifatida o'zining markaziy ahamiyatini ko'rsatadi. Lingvistik ontologiya – bu til birliklarini, ularning leksik, semantik va terminologik bog'lanishlarini strukturaviy tarzda ifodalash, tizimlashtirish va standartlashtirish imkonini beruvchi ilmiy modeldir. Bunday yondashuv ilmiy tadqiqotlar, terminologik ishlanmalar, til o'rganish va pedagogik jarayonlarda integratsiyalashgan resurs sifatida faol qo'llaniladi.

Lingvistik ontologiyaning asosiy vazifalaridan biri – terminlarni va lingvistik birliklarni semantik va ierarxik tizimda tasniflashdir. Har bir leksik birlik yoki termin uning ierarxik konteksti bilan bog'lanib, sinonim, antonim va hyponim-hyperonim munosabatlari orqali tizimli tarzda joylashtiriladi. Masalan, morfologik terminlar prefiks, suffiks va morfema kabi tushunchalar bilan bog'lanadi, sintaktik birliklar esa gap tuzilishi va so'z turkumlariga oid terminlar bilan ierarxik bog'lanadi. Shu tarzda, ontologik model terminlarning semantik qamrovini aniqlash va ularni tizimli tarzda ko'rsatishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

Lingvistik ma’lumotlar bazasi sifatida ontologiyaning yana bir muhim jihati – interaktiv qidiruv va vizualizatsiya imkoniyatidir. Elektron bazalarda foydalanuvchilar terminlarni tezkor qidirish, ularning kontekstual qo‘llanilishi, sinonim va antonim klasterlarini aniqlash, shuningdek, terminlarning ierarxik bog‘lanishlarini grafik tarzda vizualizatsiya qilish imkoniga ega bo‘ladi. Bu ilmiy tadqiqotlarda terminlarni tizimli o‘rganish, lingvistik tahlilni yanada mukammallashtirish va pedagogik jarayonlarni interaktiv tarzda tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, lingvistik ontologiya elektron korpuslar bilan integratsiya qilinganida ilmiy va amaliy salohiyatini kengaytiradi. Korpusdagi matnlar bilan bog‘langan ontologik tizimlar terminlarning real kontekstda qo‘llanilishini ko‘rsatadi. Bu esa terminlarning semantik aniqligi, leksik birliklar bilan bog‘lanishi va ularning ierarxik o‘rni haqida ilmiy asos yaratadi. Shu bilan birga, ontologik modellar yangi lingvistik tushunchalarni aniqlash, ularni ma’lumotlar bazasiga qo‘shish va tizimli shaklda tasvirlash imkonini beradi.

Lingvistik ma’lumotlar bazasida ontologiyaning amaliy qo‘llanilishi terminologik normativlar va standartlarni yaratishda ham muhim rol o‘ynaydi. Terminlar bazasiga kiritilgan har bir yangi termin uning semantik va kontekstual bog‘lanishlari bilan birga sistemaga qo‘shiladi. Bu esa terminologiyaning aniqligini, izchilligini va ilmiy tadqiqotlar bilan uyg‘unligini ta’minlaydi. Shu tarzda, lingvistik ontologiya terminologik tadqiqotlarning ilmiy va metodologik asosini yaratadi.

Bundan tashqari, lingvistik ontologiya sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish vositalari bilan birlashtirilganda, uning ilmiy va amaliy imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi. Masalan, algoritmlar yordamida yangi terminlarni aniqlash, ularni tizimli ravishda bazaga kiritish va semantik tizimga moslashtirish mumkin. Shu bilan birga, mashinaviy tahlil terminlararo bog‘lanishlarni prognoz qilish, leksik va semantik klasterlarni yaratish, matnlarni avtomatik tahlil qilish jarayonini tezlashtirish imkonini beradi. Bu multidisipliner yondashuv lingvistik tadqiqotlar, terminologik ishlanmalar va til o‘rgatishda ontologiyaning salohiyatini oshiradi.

Lingvistik ma’lumotlar bazasi sifatida ontologiyaning yana bir muhim jihati – pedagogik va ilmiy trening resursi sifatida ishlatilishidir. Universitet va ilmiy markazlarda talabalar ontologik bazalar orqali lingvistik tushunchalarni o‘rganadi, terminlararo bog‘lanishlarni tahlil qiladi, real matnlar bilan ishlash orqali terminlarning amaliy qo‘llanilishini o‘zlashtiradi. Shu tarzda, ontologiya nafaqat ilmiy tadqiqotlar uchun, balki o‘quv jarayonini interaktiv va samarali tashkil etish uchun ham muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Korpus va ontologik bazaning integratsiyasi ilmiy tadqiqotlarda statistik va semantik tahlil imkoniyatini ham oshiradi. Korpusdagi ma’lumotlar asosida terminlarning chastotasi, qo‘llanilish konteksti, sinonim va antonim klasterlari aniqlanadi. Bu esa lingvistik tahlilning ilmiy aniqligini oshiradi, terminologiya tadqiqotlariga empirik asos beradi va tilshunoslikdagi izchil metodologiyani mustahkamlaydi. Ontologiya lingvistik ma’lumotlar bazasi sifatida til birliklarini tizimli va strukturaviy tarzda ifodalash, terminlarni normallashtirish, elektron korpuslar bilan integratsiyalashgan holda ilmiy va pedagogik jarayonlarda amaliy qo‘llanilishini ta’minlaydi. Sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish vositalari bilan birlashtirilganda ontologiya lingvistik tadqiqotlar, terminologik ishlanmalar va til o‘rgatishda samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Shu tariqa, lingvistik ma’lumotlar bazasi sifatidagi ontologiya nafaqat nazariy, balki amaliy salohiyatga ega bo‘lgan, zamonaviy tilshunoslik va ilmiy tadqiqotlarning asosiy resursiga aylanadi.

Xulosa

Lingvistik ontologiya ma’lumotlarni tizimli saqlash va ularni strukturaviy tarzda ifodalash

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-12

imkonini beruvchi markaziy vosita hisoblanadi. Terminlar, leksik birliklar va ularning semantik bog‘lanishlari ontologik tizim orqali ierarxik va kontekstual tarzda tasvirlanadi. Bu yondashuv ilmiy tadqiqotlarda terminologiyaning aniqligini ta’minlaydi, pedagogik jarayonlarda esa talabalar va tadqiqotchilarga terminlararo bog‘lanishlarni o‘rganish va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Elektron korpuslar bilan integratsiyalashgan ontologik tizimlar foydalanuvchiga ma’lumotlarni qidirish, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish imkonini beradi, lingvistik tadqiqotlarning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish algoritmlari yordamida yangi terminlarni aniqlash va tizimli ravishda bazaga kiritish mumkin. Shu tariqa, ontologiya lingvistik ma’lumotlar bazasi sifatida nafaqat nazariy, balki amaliy salohiyatga ega bo‘lgan ilmiy resursga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Concepticon – Concept Sets Database / CLLD, 2023. – URL: https://concepticon.clld.org/
2. WordNet – Princeton University lexical database, 2023. – URL: https://wordnet.princeton.edu/homepage
3. BabelNet – Multilingual semantic network, 2023. – URL: https://babelnet.org/
4. Terminologik ontologik bilimlar bazasini modellashtirish / Contemporary Technologies of Computational Linguistics, 2024. – URL: https://myscience.uz/index.php/linguistics/en/article/view/104
5. Ontologies and ontological methods in linguistics / ResearchGate, 2019. – URL: https://www.researchgate.net/publication/335263286_Ontologies_and_ontological_methods_in_linguistics
6. DOLCE: A descriptive ontology / arXiv, 2023. – URL: https://arxiv.org/abs/2308.01597
7. Pease A., Open Multilingual Wordnet and multilingual lexicon / 2006. – URL: https://adampease.com/wn-multi-toward.pdf